Богдан Новосядлий, Наталя Новосядла

БУЦНІВ ЯК ТИПОВЕ ПОСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН XV-XX ст.

Тернопільська обласна газета «Свобода», Тернопільський експериментальний інститут педагогічної освіти

Упродовж п'яти століть, від першої письмової згадки про Буцнів (1464 р.) до періоду Другої світової війни, його біографія була тісно пов'язана з відчутним впливом польського фактора. Попри різні, а часто полярні оцінки істориків на відносини двох сусідніх народів, польський вплив на розвиток українства, на жаль, у більшості випадків був негативним, болючим і навіть трагічним. Зроблено висновок про те, що нинішні покоління українців повинні глибоко вивчати свою історію, вдумливо осмислювати уроки минулого, для того щоб україно-польські відносини у майбутньому будувати на засадах гуманізму і нових реалій прогресивного сьогодення.

236103

Початок історії Буцнева губиться у глибині віків. Не буде помилкою, коли скажемо, що воно існувало задовго до того часу, як про нього згадується в історичних документах. Цілком ймовірно, що цю родючу землю наші пращури обробляли значно раніше, ніж наприкінці XV ст.

Є підстави вважати, що до держави волинян під проводом Манджака входила територія нашої області. Ось як оповідає про це державне утворення арабський письменник з половини X ст. аль-Масуді: «З поміж цих народів один у давні часи мав владу, князь його звався Манджак, а сам народ – валінан. Цьому народові в давні часи корилися усі інші народи слов'янські, бо влада була його й інші князі його слухалися…» Цей народ «валінана» (ймовірно, волиняни) був відомий до XI ст.

Матвій Стрийковський у «Хроніці польській, литовській, жмудській та всієї Русі» пише, що Володимир, запобігаючи міжусобиці між своїми синами за владу над руськими князівствами, поділив між ними Руську монархію.

У результаті цього поділу Волинь дісталася його наймолодшому сину Посвідові. До складу Волині тоді входили і галицькі землі, північна частина теперішньої Тернопільської області. Після смерті Ярослава Мудрого його державу було поділено між спадкоємцями на сім частин. Одна з них – Галичина – дісталася його внукові

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА

Ростиславу Володимировичу. Проте через нез'ясовані причини у 1064 р. він стає вигнанцем і опиняється у Тмутаракані. Тим часом сини Ростиславича Рюрик, Володар і Василько, що попідростали, починають домагатися батьківських володінь. Близько 1084 р. з волі київського князя вони одержують Галичину. Володар посів у Звенигороді (тепер село Львівської області), Василько у Теребовлі, Рюрик у Перемишлі.

1092 р. Рюрик помер, не залишивши прямих спадкоємців, і його володіння відійшло до братів. Володар став правити Перемишлем та Звенигородом, а Василько – Теребовлею і Галичем.

У 1097 р. в Любечі відбувся князівський з'їзд. Волинський князь Давид Ігоревич схопив і осліпив князя Василька, а потім ув'язнив.

Після смерті галицького князя Ярослава Осмомисла (1187 р.) на Галичині почалась міжусобна війна. У 1188 р. угорське військо окупувало Галич. Тяжкі лихоліття випали на долю нашого краю у XIII ст. Монголо-татари хана Бурундая спустошили Теребовлю у 1241 р. У XIII ст. вщент були зруйновані всі поселення, які лежали на шляху завойовників, в тому числі і слов'янське поселення, що було на нашій території [1, 14].

Подальша доля краю нерозривно пов'язана з долею Галичини, Теребовлянського князівства, яке потрапило під владу Польщі у 1349 р. Прагнучи закріпитись на захоплених нових землях, польський король Казимир Великий заснував ряд нових замків. Зокрема, у 1360 р. засновано замок у Теребовлі [2, 52].

Деякий час, у 1378–1387 рр., Теребовлянське князівство перебувало під владою Угорщини, а наступні чотири століття, з 1387 по 1772 рр., – під владою Польщі.

У контексті сказаного можна припустити, що наше поселення існувало з кінця XII ст. і входило до складу Галицько-Волинської держави. У другій половині XIV ст. за східногалицькі землі велася тривала боротьба між Польщею і Литвою. Сильнішим виявилося Польське королівство, яке у 1387 р. остаточно захопило українські (за термінологією XIV–XIX ст. – руські) землі Галичини. У 1434 р. вони були приєднані до Польщі, зі скасуванням руської автономії. З тих пір у житті Східної Галичини і її населення настав період відносного спокою і поступового розвитку. Край інтенсивно заселявся. Магнати і шляхта виявляли зацікавленість у розширенні своїх володінь, у збільшенні обробітку земель, у посиленні інтенсивності праці

підданих селян. Активно колонізувалася й територія теперішнього Тернопільського краю.

У 1998 р. вдалося знайти документи, на підставі яких перша письмова згадка про село датувалася 1471 р. [3, 343]. Відтак уже 3 жовтня 2001 р. у «Новій тернопільській газеті» науковці Олег Клименко та Богдан Хаварівський оприлюднили нові відомості, за якими Буцнів з присілками Ходачків, Домаморич і Довга Долина згадується у документах за 1464 р. Він був центром королівщини (Отже, таке формулювання дає підстави вважати, що вже на той час Буцнів був містечком. – Авт.) Перший відомий його власник, Ян Рей з Шумська, був одружений з Анною Нікель з Постковець. Він здав під заставу цей населений пункт Мацею Любіцькому.

Через деякий час король Казимир Великий подарував частину Буцнева (Горішній Буцнів) галицькому королівському земському писарю і водночас пробощу Бібрки Мацею із Староломжі. У 1469 р. Буцнів отримав магдебурію. Його власник Мацей (помер у 1505 р.) зробив успішну духовну кар'єру, був спочатку кам'янецьким єпископом, а у 1490 р. став холмським владикою.

У документах зберігся запис, що 29 березня 1501 р. частину буцнівських дібр (Ходачків, Домаморич, Довга Долина і Горішній Буцнів) отримав від короля ротмістр засічних військ на Поділлі Генрік Мнішковський (герба «Ліс»).

Паралельно в інших документах наше село згадується у 1473 та 1504 рр. під назвою Бучинова (Bucrynowa), як володіння королівського намісника Януша з Робчиц [4]. Ця назва згодом трансформувалася у сучасну – Буцнів.

«А 8 березня 1504 р. ці маєтки перейшли до братів Яна і Вікторина Сєнінських – вихідців з містечка Сєнна у Сандомирському воєводстві.

Правдоподібно, що Вікторин Сєнінський, отримавши Холмське староство, не вів справ Буцнівської волості, а тому 21 березня 1510 р. король Сигізмунд I передав її спочатку до рук Януша Сьвєрчевського (герба «Тремби»), який згодом став теребовлянським старостою, а 3 липня того ж року – впливовому магнату Сигізмунду Кердею з Ніжборга [5, 348]. 21 лютого 1515 р. король дозволив своєму придворному Мирославу Вроні викупити Буцнів з рук Сигізмунда Кердея» [6].

Судячи з перебігу подій, долю містечка вирішував особисто польський король Сигізмунд I. У листі від 6 березня 1520 р. він

повідомляє Несборського, що відбирає від нього Буцнів і передає Іванові Ніпчицьові з Барчової. Однак справа не вирішувалася через судові тяжби упродовж багатьох років, тому у 1529 р. король доручив здійснити передачу Буцнева комісарові Отону з Ходчова, воєводі Сандомирському.

Містечко на той час було занедбане. Щоб поставити його на ноги, король змушений був звільнити міщан від податків на десять років. Проте тяжби з впливовими Кердеями не припинились. 16 червня 1532 р. король видав додатковий привілей Ніпчицям на володіння містом Буцневом («У землі Холмській» (писарська помилка – авт.). Брати Ніпчиці власним коштом під керівництвом досвідчених фортифікаторів Яна з Делейова і Миколая Іскжіцького побудували Буцнівський мурований замок (див. мал. 1). У документах за 1533 р. Ян Ніпчиць фігурує як буцнівський староста і теребовлянський військовик [7, 11].

Мал. 1. Замок у Буцневі, який побудували між 1532 і 1540 рр. брати Ніпчиці.

10 березня 1540 р. король дозволив кам'янецькому хорунжому Мацею Влодку за його військові заслуги *«ob servitia bellica»* викупити Буцнів у Ніпчиців. Ротмістр Мацей Влодек відомий в історії як сподвижник Яна Тарнавського, під керівництвом якого він брав участь у битві під Обертином та у боях з волоським воєводою Петрилом. У 1538 р. в битві з волохами під Чортковом він потрапив до полону і повернувся лише після укладання миру [8, 626].

У теребовлянських гродських актах за 1564 р. Буцнів називається містом «Бучнева», а у документах за 1565 р. сказано, що власником

його є кам'янецький староста Мацей Влодик. У 1602 р. Буцнів знову згадується у переліку міст і містечок уже як власність Станіслава Влодика [9, 725].

Очевидно, гербом містечка була родинна емблема Влодків «Правдіч»: лев у білому полі на червоному мурі. Лев у цьому гербі є символом відваги, сили і великодушності [6].

На той час (1612–1629 рр.) шляхетські й магнатські міста становили більше 72 відсотків загалу. Вони були розташовані в основному у Теребовлянському повіті. Поряд з ними тут існували лише чотири королівські міста: Бірки, Буцнів, Яблунів і Теребовля, – які не підпорядковувалися адміністрації місцевих старостів [10, 34].

З XV ст. наш край зазнав частих іноземних вторгнень і спустошень. Перший напад татар у тому столітті зафіксований у 1453 р. А у 1469 кримська орда йшла на тодішню Польщу трьома шляхами, один з яких пролягав на Теребовлю через тутешні землі. У цей час, очевидно, було спустошено й наше поселення. У 1497 р. через територію краю (Теребовлю) проходила польська армія короля Яна Ольбрахта. Разом із поляками виступив німецький магістр Тіерен, який зупинився в Микулинцях, а король під Могильницею [11, 70].

22 квітня 1498 р. у Провідну (поминальну) неділю відбувся надзвичайно спустошливий напад турків і татар на Галичину [12, 70]. У тому ж році молдавський володар Стефан Великий спустошив Теребовлю і всі околиці. Молдавський історик Григорій Урекс оповідає у своїй хроніці, що Стефан Великий узяв тоді в Галичині більш як 100 тисяч населення у полон.

Під час панування Менглі Гірея, хана Кримської орди у 1467–1515 рр., українські землі стали предметом постійних нападів татар. Через наш край у цей час проходив так званий Кучманський шлях, яким турки й татари йшли на Польщу [13, 63].

На жаль, не припинялися ці напади і в наступні роки. У тих часах відбулося ще чотири напади турків і татар на Тернопіль – у 1544, 1575, 1589, 1618 рр., а у 1626 р. – битва польських військ під проводом Хмєлецького з татарами. І оскільки Буцнів зовсім близько від Тернополя, а легенда «Бакаїха» з книги «Євшан-зілля» розповідає про зупинку завойовників між Великою Березовицею і Петриковим, що ще ближче до нас, є всі підстави вважати, що нападники часто турбували спокій буцнівчан. Більше того, у сусідній Великій Луці частина села ще й досі називається Карвасари (караван-сари – місце

відпочинку татарських воїнів). Усі ці факти наводять на думку, що Буцнів мав би серйозно захищатися від нападників. І згадуваний уже оборонний вал, кілька підземних льохів бочкоподібної форми (один з них тягнувся з центру села аж за цвинтар) свідчать про те, що такий рівень захисту під силу лише організованій і численній масі людей, якою могла бути громада містечка.

«Не встигла Галицька земля повернутися до нормального життя і передихнути від тих страшних руйнувань, як уже восени 1621 р. ці терени стали місцем двох наїздів. На початку вересня під час польсько-турецької війни татарські підрозділи під проводом брата хана Джаніберга Гірея відірвалися від головних сил, що брали участь у битві під Хотином, і напали на землі руського воєводства і Поділля. Дорогою вони спалили Галицьку землю. 18 вересня ординці... розбили табір неподалік Козлова, нищачи при цьому околиці і забираючи в полон місцевих людей.

6 жовтня татарські підрозділи добралися до Тернополя, де зустріли опір поляків під керівництвом дідича міста Томаша Замойського. Наприкінці вересня на Галицьку землю напали численні підрозділи турків, татар та італійців. Під час цього нападу були спустошені Косів, Калуш, Коломия, Підгороднє, Кулачківці, Тлумач, Бариш, Снятин і Буцнів» [10, 18].

В обґрунтуванні статусу містечка нашого поселення та історичного фону, на якому воно зароджувалося, слід згадати, що ще на початку XV ст. більшість населених пунктів розвивалася по висхідній, що зумовлювалось інерцією з попереднього періоду княжої доби.

Паралельно з відбудовою міст зміцнювалися старі укріплення і зводилися нові замки. У 1590–1648 рр. було споруджено або відновлено щонайменше 20 фортець і замків, які згодом були знищені у Борщові, Бучачі, Буцневі, Хоросткові, Копичинцях та ін. [10, 64]. Усе це дає підстави говорити про розвиток невеликих українських міст типу Буцнева (див. мал. 2).

Цю думку підтверджують уже цитовані Олег Клименко і Богдан Хаварівський: «У кінці XVI ст. містечко (Буцнів. – Авт.) почало поступово занепадати. Польський дослідник Ян Бауер пояснює цей процес, характерний для таких містечок як Баворів, Борки, Буцнів, Чернелів, Ожигівці, не тільки частими татарськими нападами, а й ростом значення Тернополя – як адміністративного і оборонного центру» [14, 6].

Мал. 2. Карта Галицької землі (1590-1648), на якій позначено місто Буцнів.

Але давайте знову повернемося до історичних джерел. У першій половині XVII ст., а точніше 1628 р., наше поселення згадується як адміністративний центр – «староство Буцнів», що розвивалось за всіма законами тогочасної епохи. Однак непосильні податки, панщина, яка сягала 4–5 днів на тиждень, послужили підставою для невдоволення місцевого населення. Селянський рух особливо посилився після перемоги військ Богдана Хмельницького під Пилявцями у 1648 р., коли головна армія козаків прямувала із Старокостянтинова на Львів, а деякі полки пішли бічними шляхами… [15, 94].

У 1649 р., при переході військ Богдана Хмельницького з-під Збаразької фортеці до Зборова, козаки побували і в Буцневі, бо в актових книгах Львівського громадського суду (Центральний державний історичний архів у Львові) за той рік йдеться «про неможливість сплати податку селами Малів, Застіночe, Семенів, Гумнища, Каптури, Боричівка, Почапинці, Забійки, Домаморичі, Довжанка, Ходачків, Лошнів, Лошнівок, Остальчик, Сущин, Злавці, Глещава та містом Буцнів у зв'язку зі шкодами, нанесеними внаслідок воєнних подій». За статистичними даними, у 1648–1649 рр. у містах Теребовлянського повіту під час національно-визвольної боротьби було знищено чимало осель, в тому числі у Буцневі 96 будинків [10, 47].

У половині XVII ст., свідчать історичні документи, Буцнів був власністю Габріеля Єліти Сільницького каштеляна Черніховського, а пізніше Камінецького. Про нього писала «Інструкція з кола Генерального Підбрацлавського», видана 1 листопада 1671 р. Там, зокрема, сказано, що «...з огляду на його військові заслуги, перебуту неволю бусурманську і кошти, які ним закладені на фортифікацію замку Буцнівського у добрах його князівської мосці на добро держави, та сума повинна бути асикурована (повернута, компенсована) королівським урядом Польщі».

Староство Буцнівське негродове відповідно до люстрації було утворене з частини староства Теребовельського. Воно складалося з містечка Буцнів, а також сіл Почапинці, Забойки, Ходачків, Домаморич, Довжанка, Лошнів, Остальці, Клещава, Славче (два останніх, очевидно, нинішні Глещава та Ілавче Теребовлянського району) [16, 254].

З виписки актів Варшавського королівського суду від 20 листопада 1758 р. дізнаємося, що місто Буцнів (в оригіналі – Buczniowa) належало до Буцнівського староства, яке перебувало в довічному володінні Антона і Людвика з Сопеляк Потоцьких. Але вже 20 грудня 1760 р. белзький воєвода, буцнівський староста Антон Потоцький свої права на довічне володіння Буцнівським староством з містом Буцнів передав Михайлові і Єлизаветі з Потоцьких Рудзінським.

Вичерпну інформацію про пізніший період Буцнева у своїй історичній розвідці подає сучасний польський науковець Роман Афтаназі.

Після невеличкої передмови, відомої з багатьох першоджерел, він доволі детально повідомляє, що у першій половині XVIII ст. це «староство (Буцнівське) знаходилося у власності родини Шумлянських, представник якої Андрій... зафондував гроші на будову церкви отців Василіян.

У 1771 р. села з Буцнівського староства були в емфідевтичній власності Єлизавети з Потоцьких – Рудзінської, вдови по Михайлові Рудзінському, воєводі Мазовецькому. У 1785 р. Буцнів був власністю графа Красинського, коронного обозного. Після окупації частини Поділля Австрією, у 1798 р. на підставі трактату цю місцевість, як часткову винагороду за земельні добра,.. віддано у вартості 118300 золотих ринських акцесорам графа Більського, який був надвірним ловчим коронним, і його дружини Теклі Скаліловської» [17, 23-24].

У 1838 р. у Буцневі, який уже повністю втратив значення міста (а відтак маємо підстави говорити, що наше поселення у статусі містечка існувало приблизно 374 роки), зароджується харчова промисловість. Як видно з листа Галицького губернатора окружному управлінню у Тернополі від 14 листопада, видано дозвіл на будівництво тут фабрики поташу.

1840-го року одна з дочок Більського продала Буцнів Войцехові Серватовському і його дружині Сабіні Поглодовській. Після Войцеха Серватовського Буцнів з тогочасною площею 660 га орної землі і 400 га гарних дубових лісів успадкував його молодший син Теодор Серватовський (1837–1918 рр.). За професією він був інженер, одружений з Генрикою Скарбек-Крушевською гербу Абданк.

На той час (йдеться про 1880 р.) «Буцнів (з Калясантовкою і Серединками) – село, повіт Тернопільський, 10 км на полудне від Тернополя…

Село належить до римо-католицької парафії у Настасові. Греко-католицька парафія була у Буцневі і належала до деканату Тернополя. Вірних греко-католиків було 1831. Є початкова школа і каса взаємодопомоги з фондом 409 ринських. У тому селі є водний млин американський... власником маєтку був Теодор Альфред Серватовський» [17, 23-24].

Згодом Теодор Серватовський від спадкоємців Людовіка Яблоновського купив Настасів і прилучився до розвитку обидвох сіл. З метою розвитку промисловості збудував 2 млини, а стару пивоварню переобладнав на ґуральню (спиртозавод), увів у дію каменоломню у Настасові, земельний наділ якого становив 600 га, організував вирощування арабських коней. У 1889–1890 рр. пожертвував гроші на будівництво буцнівського римо-католицького костелу, а також дав гроші на будівництво греко-католицької церкви у Настасові. Костел і церква збудовані за проектами Юліана Захарієвича [18, 226].

У річнику тернопільського наукового товариства за 1896 р. подано один з найдетальніших описів села:

«Буцнів з присілком Серединки віддалений від Тернополя на 11,1 км на південь.

…Село має 2258 мешканців, 1115 чоловіків і 1143 жінки, які проживали у 373 будинках. Римо-католиків було 906, греко-католиків 1443, протестантів – 1, ізраїльської віри – 48. Польською мовою користувалися 1123 чол., українською – 1133» [19, 126-128].

На підставі детальної розповіді польського історика Романа Афтаназі, останнім власником Буцнева, Серединок і Настасова був син Теодора Серватовського Владислав (1873–1940 рр.), одружений з Вандою Пузинянкою (1881–1942 рр.).

Як уже згадувалося, у Буцневі був оборонний замок. З документації Львівського архієпископа за 1600 р. довідуємося про муровані замки у Буданові, Галичі, Підгайцях, Рогачині, Снятині, Тернополі і Теребовлі. Про замки дерев'яні – у Баворові.., про комбіновані з каменю і дерева – в Усті. Що ж до інших 28, серед яких замки у Борщові, Бучачі, Хоросткові, Калуші, Микулинцях та Буцневі, то існуючі першоджерела не дають чіткої відповіді на запитання, з якого матеріалу вони були споруджені. Буцнівський втратив своє пряме значення близько 1850 р., а його рештки використані при будівництві двору Серватовських.

«До половини XIX ст. у замку були три чотиристоронні башти, одна з них мала глибокі льохи і бочкоподібні склепіння, а також ренесансові утворення вікон. У той час вона мала висоту однієї кондигнації. Дві дальші двоповерхові вежі були з'єднані між собою на початку XIX ст. довгим одноповерховим переходом, який був покритий гладким дахом. З боку під'їзду вздовж своєї довжини були підсінки з дерев'яними філярами. Обидві вежі були накриті чотирискатним дахом і по боках ще мали прибудови, такі ж, як головний корпус. При правій прибудові був парадний під'їзд, а при лівій – господарський. Середній корпус цього палацу з шістьма великими покоями, освітленими з двох боків, був призначений для репрезентаційних цілей.

Мав замок дуже багато родинних пам'яток і витворів мистецтва. До них належали родинні портрети по Костках – графів Ростковських з Домброва. Портрети Костків з'явилися у Буцневі разом з Войцехом Серватовським та Сабіною Поглодовською, мати якого була донькою останнього чоловічого потомка роду Костків і Теклі з Рудницьких. Його портрет був позичений художникові Янові Матейку на той час, коли він малював Люблінську унію, з метою відтворення постаті Яна Костки, який був воєводою Сандомирським. До найстаріших портретів, що були в Буцневі, належав також портрет дружини воєводи Яна Костки – Софії з Одровонджів. Три портрети, які малював Домази Котовські, зображували Теодора, Владислава і Мація Серватовських. Два перших були намальовані у польських костюмах. Третій портрет був виконаний пастельною технікою.

Разом з тим, у Буцневі були портрети Гелени Пузиніни, який намалював Францішек Городинський, Марії з Дрогойовських Бруніцької, Леона Бруніцького, а також Романа і Гортензії Пузиніних. Була також мініатюра Анелі з Ростворовських – Дрогоровської, намальована Рейнгартом старшим і дві інших – її родичів – Андрія та Юзефи.

Надзвичайно велику пам'яткову цінність мали старі годинники, у тому числі один настінний епохи Людовіка XV, а другий – періоду Наполеона I. Були тут і макати, литі пояси, старовинна зброя, дуже велика кількість старовинного срібла, клеймованого родинними гербами Серватовських, Скарбек-Крушевських і Пузинів.

Під час Першої світової війни, у 1915 р., палац, як і зрештою переважна більшість сільських дворів, був спалений і знищений, а вже після війни його не відбудовували. У міжвоєнний період останні представники роду Серватовських жили в адміністративному будинку, що мав вигляд польського дворика.

Частина цінностей буцнівського замку, яка збереглася з Першої світової війни, після 1920 р. була перевезена у помешкання Серватовських до Львова. У квітні 1940 р., під час Другої світової війни, Серватовських арештували і вислали до Казахстану і майже всі цінності загинули»[18, 226].

У контексті розповіді про польську родину Серватовських, яка мала вісім сіл, у тому числі Буцнів, Золотники, Озеряни, слід згадати про політичний фон тогочасного періоду та шовіністичну діяльність польських костьолів у Галичині. Володимир Мацьків у статті «Пацифікація в Тернопільщині» пише: «...нам доволі часто доводиться зустрічати, переважно у польських авторів, твердження, що польське панування на наших землях спричинилося до піднесення культурного рівня українського народу. За польськими авторами повторюють інші, які опираються на такі джерела, в добрій вірі переказують це дальше, зі шкодою для об'єктивної правди...

Не буду пригадувати тих «культурних» впливів, які мали місце в XV–XVIII ст., коли Україна двигала важкі польські кайдани. Нічим не обмежена панська сваволя, важка панщина, примус обороняти польські замки, саджання наших людей на палі та подібні «добродійства» є на загал добре знані у всій Україні.

Я хотів би хоч легко діткнути тих «впливів», які мали місце в поверсальській Польщі, головно в 1930 р., які під назвою «пацифікація» записалися кривавими буквами в новішій історії

українського народу на західних землях України... «Пацифікація» – це одна із сторінок нашої історії, без огляду на це, корисна вона чи ні, і замовчувати її нема потреби.

Коли навесні 1919 р. у часі польсько-української війни Польща кинула у бій армію Галєра, що її вишколила і вивінувала Франція для боротьби з большевизмом, Українська Галицька Армія, не маючи потрібної зброї та інших потрібних засобів, мусіла опустити рідну землю. Галицька земля опинилася під володінням Польщі. Рішенням всесильної тоді Ради Амбасадорів присуджено їй належати до польської держави. Одначе ця ж Рада Амбасадорів признала українцям доволі широкі права з власним шкільництвом, до університету включно, що польська влада своїм підписом прийняла і зобов'язалась виконати.

Та так воно не сталось. Влада поверсальської Польщі дуже скоро забула, як поляки боролись за свою незалежність проти своїх ворогів, а повернулась до тих самих методів правління, які Україна так добре знала з часів історичної Польщі.

Ніяких рівних прав український нарід не одержав...

Заведено насильну колонізацію краю, та не дозволено навіть вживати назви «Україна», «український», а вживано назви «русін», «рускі» або «русіньскі». На друковане слово наложено жорстоку ценуру, що наносила нам важких матеріальних страт. Майже кожне число наших газет світило великими білими плямами, бо багато статей зцензуровано і редакції мусили друкувати другі наклади, усунувши зцензуровані статті.

Переслідувано церковних діячів, священиків, єпископів, навіть такого велетня, як митрополит Андрей Шептицький, не вагалися арештувати та придержувати в тюрмі, чи зневажати у своїх газетах, а навіть у соймі. За писання метрик в українській мові накладали на парохів великі грошові кари, а то й кари арешту.

На українських землях було багато поміщичих дворів, що збереглися ще з часів давньої Польщі, коли польські королі обдаровували своїх вислужників українською землею. Польська влада замість передати чи продати ці землі її правним власникам, тобто українським селянам, спроваджувала колоністів-осадників, головно з-поміж усякого шумовиння з польських земель, будувала для них господарські будинки та осаджувала їх на цих землях. Українські селяни терпіли величезний голод землі (коло 35 % селян

не мали більше землі, чим 1-1,5 гектара, на чому мусили вдержувати родини, зложені з 5-8 членів).

Українців переслідувано під яким-небудь закидом та саджено їх до в'язниць. Українському народові дуже важко було зносити цей терор і він мусив думати про оборону, якої нізвідки не міг дістати.

Деякі колишні старшини та вояки Української Армії задумали створити Українську Військову організацію (УВО), яка мала б боронити права свого народу. Ця організація була тайна і про неї знало дуже обмежене число втаємничених. Український загал довідувався про існування такої організації переважно з польських часописів, які приписували їй всі злочини, що їх поповнювано на наших землях в тому часі.

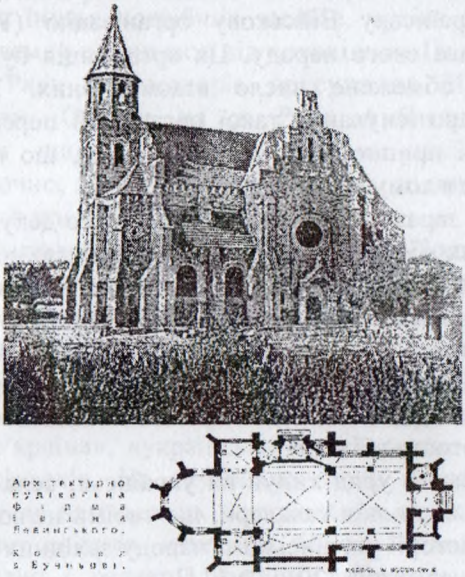
У жнива і зараз після них 1930 р. почало декуди горіти збіжжя в копах на полях або в стогах, що було власністю польських колоністів або обшарників. Не можучи чи не хотячи викрити справжніх виновників, польська влада приписувала всю вину за ці пожежі УВО або українському населенню взагалі. Не виключено, що багато підпалів спричинили самі поляки, власники цього збіжжя, для провокаційних цілей або для отримання забезпечення (вищого від фактичної вартости збіжжя).

Тоді польський уряд кинув на українські села велику масу своєї поліції та кілька полків кавалерії, що своїми нелюдськими вчинками записались в історії українського народу західних земель під назвою зловісної «пацифікації» [20, 110-111].

Активним проповідником полонізації у Буцневі зарекомендував себе запеклий шовініст ксьондз Шукальський, настоятель місцевого костьолу, який настирливо переманював несвідомих українців на польський бік і переписував їх на поляків. Для цього використовував всеможливий компромат, залякування і навіть брудний шантаж. Він був вельми ворожою людиною до всього українського. За розповідями старожилів, одного разу мав з польським учителем місцевої школи настільки серйозний конфлікт, що професор написав на нього скаргу аж до Папи Римського. Через деякий час ксьондза Шукальського забрали до Кракова.

Що ж стосується самого приміщення костьолу, то воно збудоване у 1889–1890 рр., на пожертвування Теодора Серватовського (див. мал. 3). «Римо-католицький костел, критий червоною дахівкою, збудований з місцевого пісковику, всередині стіни були гладко оштукатурені. Над входом до захристії була таблиця з написом на

латинській мові, яка фіксувала день освячення костьолу тогочасним єпископом Львівським Яном Пузиною, пізнішим кардиналом. На тильному зовнішньому боці костьолу був (і до цих пір зберігся) гробовець родини Серватовських» [17, 23-24].

Мал. 3. Костел у Буцневі.

Під час Першої світової війни костьол було наполовину зруйновано російськими військовими. У 1923 р. костьол відновили.

Певне уявлення про село міжвоєнного періоду подає польська адресна книга за 1928 р. У ній, зокрема, сказано: «Буцнів. Село і ґміна (адміністрація) у Буцневі, повіт – Тернопіль, суд повітовий у Тернополі, суд окружний у Тернополі. 2149 мешканців. Лінія залізнична: Березовиця – Острів – Потутори… Парафії римо-католицька і греко-католицька (яка налічувала 1388 прихожан)» [21].

Житель села Ярослав Басняк (1929–2001) пригадував, що коли почалася Друга світова війна, молодий пан Владик Серватовський пішов на німецько-польську війну, а старшого, Теодора Серватовського, вивезли на заслання.

За історичними документами ще у 1629 р. в Буцневі функціонували королівські фільварки. З кінця XIX ст. у Буцневі і далі був панський фільварок. Там «працювало 29 батрацьких сімей (96 чоловіків і 107 жінок). Робочий день тривав від раннього ранку до пізнього вечора. Оплата праці батрака становила 50-70 грошів на день. У жнива вони заробляли врожай за 12-й сніп. У панських млинах і на заводі спирту трудилися наймані робітники. За каторжну працю від сходу до заходу сонця одержували по 70-80 грошів».

З XIX ст. у доброму стані до наших часів зберігся справжній шедевр архітектурного будівництва – арковий залізничний міст.

Про дату будівництва залізниці, моста і залізничної станції у Буцневі можна судити із ще однієї публікації. У ній, зокрема, йдеться про те, що «залізнична лінія (Тернопіль – Підвисоке) була відкрита у 1897 р. з Тернополя (через Буцнів) у південно-західному напрямі, доходить до Підвисокого.

За 9 км від Тернополя є вузлова станція Березовиця – Острів… А наступною, вже за 12 км від Тернополя, є станція Буцнів. Зі станції півторакілометровою дорогою на схід доходимо до центра села…» [22, 158-159].

У ЦДІА у Львові зберігається план і схема станції Буцнів, датовані 1895 р. Зрозуміло, що саме у цих часових рамках, між 1895 і 1897 рр., за проектом італійського архітектора Цидуліни, було зведено залізничний міст. Під час Першої світової війни російські війська, відступаючи, замінували споруду. Під час вибуху було цілком знищено головну дугу моста і його буцнівське крило.

Транспортне сполучення потрібно було швидко відновлювати, тому невдовзі австрійська влада збудувала тимчасовий дерев'яний міст, який з острівського боку розташовувався на 50 метрів нижче за течією річки, а на буцнівському – скеровував на горбок біля Ірини Мокій і далі колійова лінія йшла через обійстя Івана Бандака, ще через кілька інших подвір'їв, городів і тоді лише виходила на нинішню вітку. Свідченням старого залізничного моста є залишки дубових паль на згаданому місці Серета.

Під час відновлювальних робіт у 1928-1930 рр. решту підірваного кам'яного мосту розібрали аж до фундаменту. Риштування на об'єкті робили за проектом українського інженера Балабана, а будівельні роботи вела польська фірма, яка дала гарантію мосту на 80 років, тобто до 2010 р.

З давніх-давен наше село тягнулося до знань, культури, духовності, а тому протягом багатьох років у Буцневі помітну роль, разом з церквою і «Просвітою», відігравала школа.

Однак за Польщі «українське державне шкільництво, яке залишилося з часів австрійської та української влади, в кількості понад 3000 шкіл усіх родів, спольонізовано, або зутраквізовано, що в засаді вийшло одне. Розв'язувано численні українські приватні школи, а українське вчительство переношувано на корінні польські землі, переслідувано українські культурно-освітні, економічні товариства, головно кооперативи, роблено великі перешкоди та перепони для діяльності спортових товариств, а навіть виховній організації «Пласт». Урядовців-українців звільнено з праці або переношувано на чужі терени, а молодих взагалі до праці не приймано» [20, 111].

Натомість активно заохочувався розвиток польської культури. Вже принаймні у 1905 р. у Буцневі та Серединках існувала читальня Товариства шкіл людових. 12 червня того ж року аматорський гурток ТШЛ з Буцнева поставив у Тернополі одноактову виставу С. Стащика «Десять павільйонів» [23].

З приходом панської Польщі, на початку 20-х рр. минулого століття, у Буцневі засновано двокласну школу з польською мовою викладання [21]. До того, у 1920–1921 рр., у селі існувала однокласна школа.

1924 р. вона переросла у чотирикласну. І хоч переважну більшість учнів (86 хлопців і дівчат) становили греко-католики, латинів було 47, жидів — 3 , все ж польська влада чинила відвертий опір національному відродженню і освіті зокрема. У відповідь місцеве населення не сиділо, склавши руки, а вдавалося до відвертої конфронтації.

З 1927 р. у Буцневі рік чи два існувала п'ятикласна польська школа, у якій навчалося 89 дітей греко-католиків. А з 1930 р. і до початку Другої світової війни у селі знову була чотирикласна школа імені Сінкевича з польською мовою навчання, у якій здобували знання від 80 до 90 дітей.

Були у селі і польські товариства «Кулко рольніче», «Страж пожарна» та ін.

За роки існування Буцнева чимало горя, страждань і випробувань випало на долю наших земляків. До повоєнних страхіть належить й нечувана за своїми кривавими наслідками сумнозвісна акція «Вісла»

(Див.: 24, 38-39). Внаслідок цих жахливих подій частина споконвічних українських земель – Холмщина, Підляшшя, Надсяння, Лемківщина, інші – відійшли до Речі Посполитої. Поляки, що проживали в Буцневі, виїхали до Польщі, а українці, гнані шовіністичною сваволею, плачем і горем, приїхали у Буцнів. Серед них були сім'ї Ґолішів, Гласів, Лопушинських, Іконяків, Маїв, Сусів, Сурм'яків, Стецьків, Скочелясів, Олексишиних, Хромчаків, Шастів…

Разом з місцевим населенням вони заліковували біль втрат, трагедію війни і приступали до мирного життя, яке поволі нормалізувалося.

Власне цим і закінчився активний період непростих, суперечливих, але багатовікових україно-польських взаємин на теренах села Буцнева, за сучасним адміністративним поділом Тернопільського району й області.

Підсумовуючи викладене у цій статті певне узагальнення україно-польських відносин на прикладі невеликого села Буцнів поблизу міста Тернополя, як типового поселення Західної України, упродовж тривалого періоду, від XV – до кінця першої пол. XX ст., зробимо такі висновки:

1. Упродовж п'яти століть, від першої письмової згадки про Буцнів (1464 р.) до періоду Другої світової війни, його біографія була тісно пов'язана з відчутним впливом польського фактора.

2. Попри різні, а часто полярні оцінки істориків на відносини двох сусідніх народів, польський вплив на розвиток українства, на жаль, у переважній більшості випадків був негативним, болючим і навіть трагічним.

3. Виходячи зі сказаного, а також зважаючи на стратегічні геополітичні акценти та позитивні зміни у міждержавних стосунках на рубежі XX-XXI ст., нинішні покоління українців повинні глибоко вивчати свою історію, вдумливо осмислювати уроки минулого, для того щоб україно-польські відносини у майбутньому будувати на засадах гуманізму і нових реалій прогресивного сьогодення.

Література

1. Мацелюх Роман та ін. Великі Бірки – з глибини віків до наших днів. – Тернопіль: Лілея, 2005. – 220 с.
2. Історія міст і сіл Теребовлянщини. – Тернопіль: Збруч, 1997. – 542 с.
3. Akta grodzkie i ziemskie. – T. XII. – Lwów, 1887.
4. F.Dąbkowski. Podział administacyjny województw. – Lwów, 1939.

5. Шараневичь И. Исторія галицько-володимирской Руси от найдавнійших времен до року 1453. – Львов, 1863.
6. Клименко Олег, Хаварівський Богдан. Буцнів // Нова тернопільська газета. – 3 жовт. 2001.
7. Bauer J. Przeszłości osiedli województwa Tarnopolskiego. – Tarnopol, 1935. – 64 s.
8. Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego. – Krakow, 1858. – 964 s.
9. Sąd Grodzki Trembowlski. – T.105.
10. Hornowa Elżbieta. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi halickiej w latach 1590–1648. – Opole, 1963. – 385 s.
11. Історія міст і сіл Теребовлянщини. – Тернопіль: Збруч, 1997. – 542 с.
12. Галицько-волинський літопис. – Львів, 1994.
13. О. Петро Білинський. Тернопіль і єго околиця // Rocznik kółka naukowego Tarnopolskiego za rok 1895. – Tarnopol, 1896. – 128 s.
14. Клименко Олег, Хаварівський Богдан. Міська геральдика Тернопільщини. – Тернопіль: Воля, 2003. – 508 с.
15. Крип'якевич І. Богдан Хмельницький. – Львів: Світ, 1990. – 408 с.
16. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego [...]. – T.15, cz.1. – Warszawa, 1900.
17. Aftanazy Roman. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypocpolitej [...]. – Wrocław, 1995. – 696 c.
18. Janusz Bohdan. Zabytki przedhistoryczne Galicji wschodniej. – Lwów. – 310 s.
19. Rocznik kółka naukowego Tarnopolskiego za rok 1895. – Tarnopol, 1896. – 128 s.
20. Шляхами золотого Поділля: У 3 т. – Т. 2. – Філадельфія, 1970. – 281 с.
21. Шематизм всего духовенства [...]. – Львів, 1928.
22. Kunzek Tomasz. Przewodnik po województwie Tarnopolskiem [...]. – Tarnopol, 1936. – 304 s.
23. Ханас Володимир. Особистий архів.
24. Процюк Віталій. Книга пам'яті. – Львів, 1994. – 75 с.